

Богущ Л. А.

Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені Академіка Степана Дем'янчука

РОЛЬ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ВИСВІТЛЕННІ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ У СВІТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД

У статті на основі історичного розвитку соціально-політичних відносин в умовах ринкового виробництва і теоретичних досліджень сутності понять «медіа», «мас-медіа», «засоби масової інформації» визначено їх особливості. З'ясовано, що з допомогою зазначених умов і особливостей виникли об'єктивні передумови для перетворення інформації в продукт купівлі-продажу у форматі товару, який виконує розважальну, інформаційну і просвітницьку функції.

Здійснено теоретичний аналіз сутності сучасних збройних конфліктів і доведено, що у їх висвітленні ключову роль відіграють ЗМІ. Визначено, що основними чинниками переростання конфліктів у збройні є структурні і процедурні. До структурних чинників належать: структура суспільства, рівень економічного розвитку і його регіональна збалансованість, до процедурних – політика, що проводиться учасниками конфлікту.

Ключові слова: *медіа, мас-медіа, засоби масової інформації, інформація, інформаційні відносини, продукт, збройний конфлікт, військова сутічка, військовий інцидент.*

Постановка проблеми. Під час розвитку конфліктів і по їх завершенні важливу роль відіграють засоби масової інформації (ЗМІ), які формують думку аудиторії про конкретне явище та його наслідки. Нині розвитку конфлікту сприяють саме засоби масової інформації, які, маніпулюючи думками аудиторії та пропагуючи певні ідеали, зумовлюють виникнення реакції своєї аудиторії, яка в подальшому й впливає на перебіг конфліктної ситуації. Вивчення впливу медіа на аудиторію дасть можливість сформувати основні способи та методи впливу сучасних ЗМІ на перебіг конфлікту, визначити основні чинники впливу, створити механізми захисту громадян від них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем ролі ЗМІ у збройних конфліктах займалися такі вітчизняні вчені як А. Алексеева, О. Батрименко, О. Воронюк, Л. Землянова, В. Конев, Н. Луман, О. Мережко, М. Неліп, А. Нікітін, І. Панарін, В. Радецький, В. Савчук, О. Чікін та інші.

Однак, незважаючи на численні публікації та значні досягнення у визначенні ролі ЗМІ, існують питання, які потребують системного вирішення, зокрема такі, як: з'ясування особливостей понять «медіа», «мас-медіа», «засоби масової інформації» і виокремлення факторів, що впливають на зародження та розвиток збройних конфліктів у світі.

Постановка завдання. Мета статті полягає у створенні теоретичних підходів щодо визна-

чення ролі засобів масової комунікації у збройних конфліктах в світі.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що ЗМІ формують думку аудиторії про будь-яке явище та його наслідки, надають можливості перетворити маленький конфлікт на велике протистояння або, навпаки, – швидко нівелювати серйозну проблему. Саме від ставлення ЗМІ до події, їхньої упередженості та заангажованості значною мірою залежить перебіг самого конфлікту. Тому вивчення ролі ЗМІ під час конфліктів набуває дедалі більшої актуальності.

З метою з'ясування ролі засобів масової комунікації у збройних конфліктах у світі, необхідно розглянути теоретичні підходи до визначення понять «ЗМІ» і «збройний конфлікт», які подано у науковій літературі. Так, науковці використовують різні трактування поняття «ЗМІ». У даному дослідженні ми вживатимемо поняття «медіа», «мас-медіа», «засоби масової інформації», оскільки вони є синонімами.

У комунікації, медіа (англ. media – засоби, способи) – це канали та інструменти; їх використовують, щоб зберігати, передавати й подавати інформацію або дані. Медіа часто згадувано як синонім до мас-медіа або новинних медіа, але в ширшому користуванні вони означають єдине середовище; його використовують, щоб передавати будь-які дані в яких-будь цілях [1-3].

Потребу розуміти, що є медіа, зумовлено їхньою значною роллю в сучасному світі інтенсив-

них інформаційних відносин. До 1960-х рр. монополія у вивченні ЗМІ належала американській науці. Однак з часом ця проблематика зайняла важливе місце в роботах вчених Західної Європи на основі американських розробок, але з використанням західноєвропейської наукової традиції та особливостей медіаринку Європи. Так, вперше потребою вивчати медіа зацікавився канадський учений М. Маклуену своїй науковій праці «Розуміння медіа»: зовнішні розширення людини» у 1964 [4]. Результатом його праць щодо вивчення медіа стала книжка «Закони медіа», де ЗМІ розглянуто не лише як засоби та канали передачі інформації, а в значно ширшому значенні – як посередник між людиною – суб'єктом і певним об'єктом сприйняття або іншої діяльності.

Під поняттям «мас-медіа» розуміють масові засоби інформаційних зав'язків, історично пов'язані з розвитком культури й соціально-політичних відносин в умовах ринкового виробництва. Завдяки цим умовам виникли об'єктивні передумови для перетворення інформації в продукт купівлі-продажу у форматі товару (в тому числі «політичного товару»), наділеного трьома основними функціями: розважальною, інформаційною та просвітницькою [5, с. 197].

Цікавим є підхід до поняття «медіа» В. Савчука. Він зазначає основну відмінність ЗМІ від медіа, зокрема: «Засоби комунікації – поза нами, а медіа – всередині нас» [6, с. 32].

Коли медіа виступає посередником у відносинах людини і світу, «медіа і є та реальність, у якій людина себе мислить і знаходить, медіа вже несуть у собі свою істину самі» [7, с. 7].

Таким чином, можна констатувати, що у широкому розумінні медіа – це середовище, яке опосередковує взаємовідносини та взаєморозуміння людини і світу, її існування, а також взаємовідносини між індивідами. Ми схилиємось до думки В. Савчука щодо розуміння медіа як універсальної форми посередництва, яка завжди впливає на ставлення аудиторії до того, що вона сприймає – до заздалегідь виділеної, обробленої, переданої і представленої реальності. Виходячи із зазначеного, доводимо незаперечний факт, засоби масової інформації відіграють важливу роль у сприйнятті аудиторією реальності, яку медіа безпосередньо визначають.

Здійснимо теоретичний аналіз сутності сучасних збройних конфліктів і з'ясуємо, яку роль відіграють ЗМІ у їх висвітленні.

Вивчення сучасних збройних конфліктів, їх причин виникнення і розвитку у зв'язку із гло-

бальними політичними процесами є актуальним і займає важливе місце в системі сучасних міжнародних відносин. Зокрема, знаючи історію виникнення збройних конфліктів, їх природу, фази і види можна спрогнозувати виникнення нових конфліктів.

Категорія «збройний конфлікт» у міжнародних відносинах вперше застосовується у Женевських конвенціях 1949 р. разом з терміном «війна», зокрема, вживається поняття «міжнародний збройний конфлікт» і «неміжнародний збройний конфлікт» [8, с. 8].

Відмінності між «війною» і «збройним конфліктом» доволі умовні, зокрема, вважається, що поняття «збройний конфлікт» є ширшим і охоплює поняття «війна». Однак не кожен збройний конфлікт можна називати війною, оскільки між ними існує суттєва відмінність, зокрема, війна має такі ознаки, як: акт оголошення війни; розірвання дипломатичних відносин між воюючими державами, що є наслідком оголошення війни; анулювання двосторонніх договорів, особливо політичних.

Поняття «війна» вживається для позначення збройного протистояння між двома або декількома суверенними державами. Натомість, коли відбувається громадянська війна або народ чи нація борються за незалежність, застосовують термін «збройний конфлікт». Війна спричиняє зміну усього суспільства, зокрема, державні інститути починають виконувати специфічні функції, що зумовлені війною. Під час збройного конфлікту не відбувається докорінна зміна усього державного механізму на військовий лад. Збройний конфлікт – це збройна боротьба між державами або між державою та антиурядовими військовими формуваннями [8, с. 9].

Разом із категорією «збройний конфлікт» вживаються поняття «військова сутичка», «військовий інцидент». Військова сутичка або військовий інцидент, у який зазвичай залучені невеликі групи людей, нерідко відбувається в результаті непорозуміння, випадкового зіткнення, тоді як збройний конфлікт є наслідком агресивної політики будь-яких військово-політичних сил, які провокують військове зіткнення для досягнення своїх цілей.

Збройні конфлікти поділяють на регіональні та локальні. Регіональний збройний конфлікт визріває на основі історичних, територіальних, економічних, політичних, міжетнічних та інших суперечностей між сусідніми державами або різними соціально-політичними угрупованнями всередині країни. Починається він раптово, без

офіційного оголошення про початок військових дій, ведеться невеликими військовими силами і засобами, його політичні цілі обмежені, а тривалість невелика. Відхід від вирішення регіональних проблем призводить до загострення ситуації в регіоні і переростання регіонального конфлікту в локальну війну. Небезпека збройних конфліктів полягає в тому, що вони часто набувають затяжного характеру (Близький Схід, Югославія, Абхазія, Південна Осетія, Чечня та ін.), мають тенденцію до розширення складу учасників, інтернаціоналізації масштабів і переростання в війни з ширшими політичними цілями. Військові події на Близькому Сході, в колишній Югославії та деяких інших регіонах з усією очевидністю показують, що збройні конфлікти створюють загрозу застоювання зброї масового знищення з непередбачуваними політичними, соціально-економічними та екологічними наслідками.

На переконання українського дослідника М.О. Воротноюка, конфлікти нового покоління – це конфлікти на основі сепаратизму, націоналізму, повстанські рухи, які є виразно асиметричними, що значно ускладнює, а іноді й унеможливує їх швидке та стійке вирішення. Протяжність у часі більшості із сучасних конфліктів є їх характерною рисою. Основною рисою розвитку міжнародної конфліктності останніх десятиліть є стійке закріплення тенденції на постійну присутність збройного насилля, що підтверджується даними більшості існуючих баз даних з розвитку конфліктів [9, с. 42].

Проведений аналіз теорії сучасних збройних конфліктів дає змогу виділити їх основні характеристики, зокрема: посилення інтернаціоналізації збройних конфліктів; залучення мирного населення до збройної боротьби; використання широкого спектра озброєнь, зокрема, новітні технології; трансформація методів управління конфліктами, що зумовлює різкі переходи від ескалації конфлікту до його деескалації.

В.Г. Радецький наголошує на глибинних причинах конфліктів нового покоління, до яких належать соціально-економічні й соціально-демографічні зміни; розрив у доходах між різними країнами і різними регіонами в межах однієї країни; надмірну урбанізацію; бурхливе зростання населення в найменш розвинених країнах [10, с. 89].

На особливу увагу заслуговує і процес трансформації миротворчості, де миротворчість розглядається як операція із примусу до миру. США під егідою НАТО змогли суттєво розширити свій безпековий простір, а НАТО претендує на роль

міжнародних миротворчих сил, як це передбачено статуту ООН ще під час створення цієї організації. Незважаючи на високий авторитет, ООН сьогодні не є ефективною організацією в питанні врегулювання збройних конфліктів, а іноді втручання НАТО у збройні конфлікти передувало рішенням ООН [11, с. 21].

З 90-х років XIX ст. виділяють два основні підходи щодо врегулювання збройних конфліктів. Перший підхід – з орієнтацією на традиційну миротворчість, теоретичні й практичні основи якої заклала ООН, і визнанням її чільної ролі в цій сфері. Другий – військово-силовий, оснований на примусі до миру, причому в окремих випадках з порушенням чинних норм і принципів міжнародного права» [12, с. 7].

Відмітимо, що вплив на конфлікт з метою його мирного завершення здійснюється завдяки превентивній дипломатії, підтримці, збереженню і відновленню миру.

Превентивна дипломатія використовується для того, щоб не дати конфлікту перейти в збройну стадію. Вона передбачає діяльність, пов'язану з «відновленням довіри» між конфліктними сторонами; роботу місій цивільних спостерігачів зі встановлення фактів порушення миру; обмін інформацією [13, с. 8].

У 90-х рр. XX ст. у світі відбулось більше як 118 збройних конфліктів, які охопили 80 країн. Майже сто конфліктів із 118 – це внутрішньодержавні конфлікти, однак в умовах глобалізації ці війни зачіпали інтереси багатьох країн і переходять у категорію транснаціональних конфліктів. Третина цих конфліктів триває більше двадцяти років [13, с. 10].

За даними Стокгольмського міжнародного інституту досліджень проблем миру, у середині 90-х рр. XX ст. понад 70 % збройних конфліктів на всій планеті були міжетнічними [11, с. 23]. Наприкінці 2004 р. у світі нараховувалося від 15 до 28 збройних конфліктів, учасники яких боролися за незалежність або, навпаки, за територіальну цілісність держави. Щонайменше 70–80 рухів, що вважають себе національно-визвольними, теоретично можуть перейти до збройної боротьби за незалежність.

Серед них є каталонці в Іспанії, фламандці й валлони в Бельгії, угорці в колишній Югославії, шотландці у Великобританії тощо. Найчастіше загрози вдається уникати політичними методами, надавши подібним рухам більше автономії. Приблизно чверть сепаратистських рухів переходить до збройної боротьби [14, с. 207].

З погляду на територіальний розподіл, на сучасному етапі найбільше збройних конфліктів існує в Африці і в Азії. У цих регіонах політична нестабільність призводить до надмірної концентрації зброї, створюються сприятливі умови для діяльності організованої злочинності, що, зрештою, здійснює негативний вплив на економічний розвиток цих регіонів. Проблему загострюють і старі (заморожені) конфлікти, які періодично відновлюються, незважаючи на укладені угоди про перемир'я. Подібні ситуації сьогодні спостерігаємо в Анголі, Косово, Демократичній республіці Конго. Можна виділити різні причини відновлення збройних конфліктів, однак найпоширенішою є те, що першопричини породження конфлікту не зникли, вони не вирішилися, а припинилися на певний час.

Війна на сході України або Війна на Донбасі – це також збройний конфлікт, розпочатий російськими загонами, які вторглися у квітні 2014 року на територію українського Донбасу після захоплення Російською Федерацією Криму, серії про російських виступів в Україні і проголошення «державних суверенітетів» ДНР та ЛНР.

Отже, основними чинниками переростання конфліктів у збройні науковці називають структурні чинники (структура суспільства, рівень економічного розвитку та його регіональна збалансованість) та процедурні чинники (політика, що проводиться учасниками конфлікту).

Особливості конфліктів і криз нового покоління внесли суттєві корективи в діяльність міжнародних міжурядових організацій. Вітчизняні науковці М. Неліп та О. Мережко вважають, що теоретичне вирішення проблеми правомірності гуманітарної інтервенції створить належні умови та нові механізми «у вигляді гуманітарних силових операцій ООН для повної перемоги світового співтовариства над міжнародними гуманітарними кризами...» [12, с. 11].

Як підкреслює Стасюк С. В., остання чверть ХХ ст. продемонструвала ще один «силовий спосіб» врегулювання конфліктів – односторонні, короткотермінові військові акції держав – лідерів у царині міжнародних відносин. США періодично здійснюють повітряні напади на об'єкти в інших країнах з використанням високоточної зброї, а також інтервенції до деяких країн (Афганістан, Сомалі, колишня Югославія та Ірак). Не менш парадоксальним виглядають заяви представників США та НАТО про готовність здій-

снювати повітряні удари по ядерним об'єктам Ірану з метою «запобігання розповсюдженню ядерної зброї» [11, с. 23].

Особливий тип збройного насильства становить інтервенція – насильницьке втручання у внутрішні справи інших держав через введення військ або іншим чином, несумісним з цілями і принципами статуту ООН однієї або декількох держав у внутрішні справи інших держав і спрямоване проти їх суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності. Розрізняють збройну інтервенцію, гуманітарну, економічну, дипломатичну. Найнебезпечнішою формою інтервенції для сучасного світового порядку слід вважати збройну, яку важко диференціювати від неспровокованої агресії [15, с. 50].

Наукові праці показують, що розвиток і ескалація збройних конфліктів залежать від багатьох чинників таких як: конфлікт виникає як продовження давнього конфлікту; нестабільна політична система; нерівномірний розподіл грошових коштів та бідність; опір авторитарним або деспотичним правителям й антидемократичному режиму; порушення чи ігнорування прав людини і громадських свобод; мілітаризація держави і суспільства, вільний доступ до зброї; порушення прав національних, етнічних і релігійних груп у державі; сепаратистські тенденції, направлені на руйнування цілісності держави.

Висновки. У даному дослідженні нами узагальнено:

- загальні теоретичні підходи до визначення понять «медіа» та «збройний конфлікт»;
- в умовах глобалізації конфлікти створюють значну загрозу людству і здатні до швидкої ескалації, перетворення на великомасштабні війни з усіма трагічними наслідками;
- при висвітленні конфліктів роль засобів масової інформації має вирішальне значення, оскільки підходи та методи журналістики дозволяють надавати громадськості більш повну, об'єктивну та достовірну інформацію.

Іншими словами, роль ЗМІ полягає саме в тому, щоб розібратися у конфлікті, пояснити його, повідомити обставини та відшукати інші точки зору, а не просто в тому, щоб звернутися до тих самих старих джерел і повторити ті самі причини невдоволення. Журналісти повинні розуміти, чого прагнуть всі сторони конфлікту, і які є можливі варіанти для деескалації, компромісу або навіть можливого врегулювання конфлікту.

Список літератури:

1. American Psychological Association (APA): media. (n.d.). Online Etymology Dictionary. URL: Dictionary.com website:<http://dictionary.reference.com/browse/media> (Date of application: 13.09.2021).
2. Chicago Manual Style (CMS): media. Dictionary.com. Online Etymology Dictionary. Douglas Harper, Historian. URL: <http://dictionary.reference.com/browse/media> (Date of application: 13.09.2021).
3. Modern Language Association (MLA): «media.» Online Etymology Dictionary. Douglas Harper, Historian. URL: Dictionary.com <http://dictionary.reference.com/browse/media> (Date of application: 13.09.2021).
4. Маклюэн Г. М. Понимание Медиа: внешние расширения человека. Перевод с английского: Николаев В. Г. Москва, Центр гуманитарных технологий. 2003. URL: <https://gtmarket.ru/library/basis/3528> (Дата звернення: 03.10.2021).
5. Землянова Л.М. Коммуникативистика и средства информации: Англо-русский толковый словарь концепций и терминов. Москва, 2004. 416 с.
6. Алексеева А.О. Новые интерактивные медиа в контексте теорий информационного общества: дис.... канд. филол. наук: 10.01.10. Москва, 2006. URL: <http://www.disscat.com/content/novye-interaktivnyye-media-vkontekste-teorii-informatsionnogo-obshchestva>. (Дата звернення: 03.10.2021).
7. Конев В. А. Медиареальность и реальность медиа. Вестн. Самар. гуманит. акад. Сер. : Философия. Филология. 2009. № 2 (6). С. 3–10.
8. Батрименко О. В. Особливості сучасних збройно-політичних конфліктів : автореф. дис. ня канд. політ. наук : 23.00.02 . Київ, 2006. 18 с.
9. Воротнюк М.О. Особливості міжнародних конфліктів постбіполярного періоду . Стратегічна панорама. 2009. № 4. С. 41–44.
10. Радецький В. Г. Класифікація сучасних воєнних конфліктів і види миротворчої діяльності . Вісник Київського міжнародного університету. 2009. Вип. 9. С. 87-104.
11. Стасюк С. Регулювання сучасних збройних конфліктів міжнародними гуманітарними засобами . Віче. 2010. № 24. С. 20-24.
12. Неліп М.І., Мережко О.О. Силовий захист прав людини . Київ, 1998. 260 с.
13. Никитин А. Международные конфликты и их урегулирование . Мировая экономика и международные отношения. 2006. № 2. С. 3-16.
14. Стасюк С. В. Особливості регулювання сучасних збройних конфліктів: проблеми та перспективи . Юридична наука. 2011. № 1 (1). С. 206–210.
15. Журналістика в умовах конфлікту: передовий досвід та рекомендації: Посібник рекомендацій для працівників ЗМІ. Київ, 2016. 118 с.

Bohush L. A. ROLE OF THE MEDIA IN COVERAGE OF ARMED CONFLICTS IN THE WORLD: THEORETICAL APPROACH

In the article on the basis of the historical development of socio-political relations in the conditions of market production and theoretical studies of the essence of the concepts “media”, “mass media”, “media” their features are determined. It is found that with the help of these conditions and features, objective prerequisites arose for transforming information into a product of sale in the format of goods that performs entertainment, information and educational functions.

Theoretical analysis of the essence of modern armed conflicts is carried out and it is proved that the media play a key role in their coverage. It is determined that the main factors of conflict in the armed are structural and procedural to procedural – policy conducted by participants in the conflict.

Key words: media, mass media, media, information, information relations, product, armed conflict, military conflict, military incident.